

ԿԵՆԵԹԻ ՄԻՋ ՀԱՅԵԶԴԻ ԹՐԱԳՈՅԻ ՈՐՆԵՐԻ ԱՐՆԵՐ ԿԻՒՐԻԿԵՑՆ ՏՆԻՒ

Դաւիթ Անհողնի վրայ խօսելու ատեն յիշեցինք թէ Լոռի Կիւրիկեանց թագաւորական ցեղը սոյն երկրին վրայ սահմանափակուած չմնաց, այլ ճիւղաւորուեցաւ դէպի կախեթ: Մեր խոսաման համեմատ այժմ հետամուտ պիտի ըլլանք այս ճիւղին պատմութեան:

Սկզբունքով վրական ձանցուած գաւառի մը մէջ հայ հարստութեան մը հոչակումը գուցէ զարմանք առթէ, այս պատճառաւ անդրագառնանք այս առթիւ նաեւ սա հարցին՝ կախեթ վրական էր թէ հայկական: Աչքի առջեւ ունենալով պատմական բոլոր տուեալները, իրականութեան աւելի համաձայն կը համարինք այն կարծիքը, որ բնակչութեան մեծամասնութեան տեսակէտէ երկիրը հայկական կը յայտարարէ, իսկ իշխանութիւնը բացարձակապէս մէկ կամ միւս ազգին մենաշնորհը հոչակելու չի յանդգնիր, վասն զի աղքիւրները բաղձացուած պայծառութիւնը չունին այս մասին: Բրոսէ առանց վարանելու անպայման կը հաստատէ. “Պէտք է, ինչպէս որ ես կը կարծեմ եւ խորապէս համոզուած եմ. հաստատել թէ կախեթը ի սկզբան աւելի հայկական էր քան վրական” (Monographie des monn. arm. էջ 33): Ուրիշ հեղինակութիւն մը ըստած էր իրմէ յառաջ: “Վրաստանը միշտ վրական եղած չէ” (Ա. Մարթէն, ի Վախութ, Ներածութիւն, XXIX.): Բնականաբար վրացիները կախեթի մէջ չայերու գոյութիւնն անգամ կ'ուրանան, սակայն ի զուր: Հայ մատենագիրներու ձեշող վկայութիւնը վրական ժգ. գարու տիրապետութիւնէն յառաջ հայկական կը ներկայացնէ գուգարքը, եւ անոր մաս կազմող կախեթը Ախլայով (հմտ. հին հայ կոչումը՝ “իշխանաց գիւղ”): Տեղիները հաւաքած է Ա. Մարթէն, Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie I, 74—86: Հակառակ կարծեաց կաղման կիցներն եւ ոչ իսկ վրական պատմագրութենէն փաստեր կրնան օգնութեան առնուլ ի նպաստ իրենց կարծեաց, մանաւանդ երբ Վախուշտ եւ Վախեթանդ կը պատմէն, որ Ճերեթի¹ (կախեթի մէկ մասին)

¹ Կախեթի թագաւորութիւնը կը բաղկանայ երեք իշխանութիւններէ՝ կախեթի, Ճերեթի եւ Կոխեթի, առաջնորդ կովկասի Խօրի եւ Թուրքէ գետին միջեւ, երկրորդը Խունանի հարուակումը Խօրիի երկու եղերքներուն երկույնութեան, մէջն ունենալով անապատներու մէկ մասը մինչեւ Բլազմանի գետաբերանը, երրորդը Առակու իի եւ կո ըի երկույ-

Ատրներսէ իշխանի ժամանակ երկիրն իւր հայ ծէսը թողուց եւ վրական ծէսն ընդունեցաւ: Արդ՝ եթէ քիչ մը կը ճանշնանք երկու ազգերուս իրարու հանդէպ ունեցած հակարութիւնը չենք կրնար հաւատալ որ վրացի իշխաններ գարերով կապուած ըլլան հայ ծէսին, հակասութիւն կ'ըլլար այս, ասով վրական բանակէն աւ կը ձայնակցին կախեթի գոնէ բնակչութեան հայագի ըլլալուն (հմտ. Brosset, Monographie 34): Գոլով իշխանութեան՝ անոր աւ մեծաւ մասամբ Հայերու ձեռք ըլլալն ուրանալ կարելի չէ, երբ նկատենք հայ պատմութեան մէջի հնուց յիշուած գուգարաց բգեաշխը, հետագոյ իշխաններու հայ անունները Վրացիներու այս կողման երկիրներու գէմ գարուց ի դարս մլած կոխեները — փաստեր, օրոնք առանց արտաքսելու ժամանակ ժամանակ վրական տիրապետութեան մը հնարաւորութիւնը՝ հաւանականութեան սահմանէն անդին կ'անցընեն նաեւ ԺԱ. գարէն յառաջ տեղուցն վրայ գոյութիւն ունեցող հայ իշխանութեան մը ենթագրութիւնը: Իսկ ԺԱ. գարէն ետք մինչեւ ԺԲ. գար շատ տարակուսի տեղի չի մնար այլեւս, որ կախեթի վրայ իշխաններն են Հայեր, եւ այն՝ Լոռի Կիւրիկեան ցեղէն: Պատմագիւներու հայկագիր տեղեկութիւնները ամփոփելով կը տեսնուի թէ կախեթի մէջ 1039—1105 տիրող հայ Լոռի Կիւրիկեան հարստութիւն մը կը կազմուի չորս հայագի թագաւորներով: Ասոնք յաջորդներն են Վախութի յիշած ինն թագաւորներուն (787—1039), որոնց ազգութիւնը ինդրական է:

Կախեթի Կիւրիկեան հարստութիւնը կը հիմուի Գագիկով (1039—1058), որ Վրաց պատմագիւն մատ գագ ձեռվ աւանդուած է: Սա որդի էր Դաւիթ Անհողնի եւ կախեթի նախկին հարստութեան վերջին թագաւոր Կիւրիկէ Գ. ի (1010—1039) զստեր՝ Զօրակըցելի (աես վերը, էջ 255): Այս ինամութիւնն արձանագրած է Վարդան (էջ 101). “Դաւիթ ինամացաւ ընդ արքային Զօրոյգեաոյ:” Այս Զօրոյգեալ կախեթն է, ինչպէս կը հետեւի Զուանչերէ (էջ 112), որմէ կ'լմանանք նաեւ այս ինամութեան ծնունդը՝ Գագիկայ անունը: “Թագաւորն կախեթոյ՝ Գագիկ, որդին Հայոց արքայի:” Գագիկ, զօր իւր մեծ հայրը Կվիրիկէ որդեգրած էր, անոր մահէն ետք գահ կը բար-

նութեան մինչեւ Խունան: Ատրներսէ Հերեթի վերջին իշխանին ժամանակ, որ կ'ապրէր Գրիգորի ժամանակ, այս երկիրը հայ գաւանութիւնը թողուց:

ձրանայ, իւր կեանքէն ծանօթ են գրեթէ միայն պատերազմները։ Վարդանի համեմատ Փատլուն ամիրան գոռ դնէ ընդ գագկայ թագաւորին Զորյագետը։ Վրաց հետ բարեկամական յարաբերութեան մէջ էր ի սկզբան. անոնց բագարատին կ'աշակի Տփիսիսի պաշտրման ժամանակ ըստ Մխիթ. Այլիվանեցւոյ (էջ 59), որ այս առթիւ ըստ իւր սովորութեան վերստին սիալ մը կը գործէ հօր անունը նշանակելով Յովիաննէս. Փոխանակ Դաւթի. «Բագարատ Յովիաննէս փոխանակ Դաւթի. Բագարատ Յովիաննէս գանձիւ գագկայ թագաւորին կախիթոյ՝ կանութեամբ գագկայ թագաւորին կախիթոյ՝ որդւոյ Յովիաննէս թագաւորին։» Բայց իսկոյն որդւոյ Յովիաննէս ետքը գագիկ վերստին կը բարեգրաւութեան մէջ բագարատի հետ կը գտնենք զինքը կոռուի մէջ բագարատի հետ Միքել եւ գարբիկը Լեռան վրայ. Թէեւ Տփիսիսի Միքել եւ գարբիկը Լեռան վրայ. Թէեւ Տփիսիսի Գլուխ քաշած էր թագաւորէն. գագիկ կը Գլուխ քաշած էր թագաւորէն. գագիկ կը յաջորդէ որդին Ասվանչանի 1058ին եւ կը յաջորդէ որդին Ասվանչանի 1058-1084). Գագիկի ժամանակ Խարթան (1058-1084). Գագիկի ժամանակ արդէն բագարատ տիրած էր Հերեթի, յաջորդին օրով բոլորովին հաստատեց իշխանութիւնը. դին օրով բոլորովին հաստատեց իշխանութիւնը. Սակայն երկայնատեւ չեղաւ. Ախսարթան Տուղ- Սակայն երկայնատեւ չեղաւ. Ախսարթան Տուղ- րիւ Բէկի Ընդառաջ ելաւ. Ընդգրկեց իսլամութիւնը եւ ի փոխարէն ետ ստացաւ Հերեթ եւ Թիւնը կախիթ. Գիորդի թագաւորին օգնեց Ընդգրկման կախիթ. Սարակինոսաց. Երբ Գիորդի Բաշ- Կիպարիտի եւ Սարակինոսաց. Երբ Գիորդի Բաշ- տունի քովէն վերադարձաւ եւ վերջին ամրոցը պարպեց. Ախսարթան գնաց Բալտունին որ անոր իշխանութիւնն ամրապնդեց եւ թլիմատել տուաւ զինքը. Մեռաւ 1084ին եւ գահը թողուց իւր որդւոյն Կիւրիկէ դ. ի. 1084-1102, որ քաջ գործունեայ թագաւոր մ'էր եւ Ճշմարիտ քրիստոնեայ մը. Վերջին թագաւորն է Ախսար- թան՝ ըստ Վրաց՝ որդի, ըստ հայ Զուանշերի՝ եղբօր որդի Կիւրիկէի, որ անբարոյական մեղկ մէկն էր եւ անարժան գահի, իւր բարքը պատ- ճառ եղաւ որ Յ տարի իշխելէ ետք (1102- 1105) Հերեթի եւ կախիթի պետերը միանան. բունեն զինքը եւ յանձնեն դաւիթի Վերանորո- գողի, որ ամբողջ Հերեթին ու կախիթը նուա- ծեց. Ասով վերջ կը գտնէ կախիթի Կիւրիկեան հարստութիւնը. Այս համառօտ ակնարկը կը բաւէ. մանրամասնութեանց համար կարելի է սկսել Brossetի Ընդարձակ պատմութեան:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲՐՈՅՔՆԱԾԿԵՆ ՆՈՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(C-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1)

Հրամանակար: